

существующие проблемы данного института. В частности, наиболее ярко выраженная уголовная ответственность юридического лица как субъекта преступления в странах англосаксонской правовой семьи. При этом деятельность корпорации отлична от действий физического лица. Особое внимание уделено основаниям уголовной ответственности и видам наказаний, которые могут применяться к юридическим лицам, а также перспективе их применения в Украине. Установлено, что экономические рычаги воздействия являются наиболее эффективными в качестве наказания к юридическим лицам. Поэтому, наиболее распространенным видом санкции является именно штраф, ограничение предпринимательской свободы. Предложено внести изменения в УК Украины, в частности привести в соответствие отдельные положения Общей части, расширить перечень уголовно-правовых мер, которые могут применяться к юридическим лицам и расширить перечень преступлений, за которые юридические лица могут привлекаться к ответственности.

Ключевые слова: субъект преступления, юридическое лицо, уголовная ответственность, система и виды наказаний юридических лиц, уголовное право.

Tsybaliuk V. Foreign Experience of Criminal Liability of Legal Entity and Perspectives of Ukraine.

This paper examines the international experience of the criminal liability of legal persons and the existing problems of the institution. In particular, the most prominent criminal liability of a legal person as the perpetrator in the countries of anglo-saxon legal family. Thus the activities of the corporation is different from the actions of an individual. Special attention is given grounds for criminal liability and types of penalties that can be applied to legal persons, as well as the future of their establishment in Ukraine. Analyzes that economic levers are most effective as a punishment for legal entities. Therefore, the most common type of sanction is just fine. Considerable theoretical interest in foreign countries and represents such a group sanctions as limiting entrepreneurial freedom, which often have to resort national legislators and courts. The purpose of this sentence - directly or indirectly influence the behavior of legal entity through the introduction of restrictions. Proposed to amend the Criminal Code of Ukraine, in particular aligned with certain provisions of the General Part, expand the list of criminal activities that can be applied to legal persons and expand the list of crimes for which legal entities are brought to justice.

Key words: subject of crime, legal entity, criminal liability, system and kinds of penalties for legal entities, criminal law.

УДК 343.288(477)

Б. Чупринський

Особливості застосування обставин, які пом'якшують покарання, не зазначених в частині першій ст. 66 Кримінального кодексу України

У статті досліджуються особливості застосування обставин, які пом'якшують покарання але не зазначені в частині першій ст.66 КК України. Аналізується правова природа цих обставин, поняття, значення, класифікація, зміст, можливість врахування судами вказаних обставин при призначенні покарання, а також доцільність закріплення невичерпного переліку обставин, які пом'якшують покарання у КК України.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, покарання, обставини які пом'якшують покарання.

Постановка наукової проблеми та її значення. Одним із засобів боротьби зі злочинністю є притягнення осіб, винних у вчиненні злочину, до кримінальної відповідальності. Покарання є основною формою реалізації кримінальної відповідальності. Воно покликане виступати засобом охорони найбільш важливих суспільних відносин від злочинних посягань шляхом здійснення карального впливу на засудженого з метою його виправлення, а також запобігання вчиненню нових злочинів як засудженим, так і іншими особами. Призначення судом покарання об'єктивно виступає заключним етапом правосуддя.

У теорії кримінального права залишаються спірними та невирішеними питання застосування обставин, які пом'якшують покарання. Так, невирішеним є питання про місце обставин, які пом'якшують покарання, серед загальних засад призначення покарання. Немає єдності думок щодо правової природи обставин, які пом'якшують покарання. Дискусійними залишаються питання, чи потрібно і як саме конкретизувати в законі кримінально-правове значення обставин, які пом'якшують покарання. Потребують також вивчення питання змісту та вичерпного переліку обставин, які пом'якшують покарання, в чинному КК України.

Згідно КК України, призначаючи покарання особі за вчинений злочин суд може визнати такими, що його пом'якшують, і інші обставини, не зазначені в частині першій ст. 66 КК України.

Тобто ч. 2 ст. 66 КК України без жодних обмежень закріплено невичерпний перелік обставин, які пом'якшують покарання [7, с. 148].

Хоча Пленум Верховного Суду України від 24 жовтня 2003 року постановою «Про практику призначення судами кримінального покарання» зобов'язав суд мотивувати своє рішення про визнання тієї чи іншої обставини справи такою, що пом'якшує покарання, на підставі ч. 2 ст. 66 КК України, проте судами не завжди наводилася відповідна мотивація [10, с. 16].

Тому важливо проаналізувати зміст тих обставин, які пом'якшують покарання, не передбачених КК України, які найчастіше враховуються у судовій практиці, встановити ступінь обґрунтованості визнання їх такими, що пом'якшують покарання, а також доцільність закріплення невичерпного переліку обставин, які пом'якшують покарання у КК України.

Аналіз досліджень із цієї проблеми. Обставинам, які пом'якшують покарання, в науці кримінального права присвячено чимало досліджень, але найчастіше питання про них розглядаються в контексті робіт, об'єктом дослідження яких є: кримінальна відповідальність або покарання чи призначення покарання (М. М. Бабаєва, М. І. Бажанова, Г. С. Гаверова, В. І. Зубкова, Ю. О. Красікова, В. Т. Маляренко, Г. П. Новосьолова, М. О. Скрябіна, О. Д. Соловійова, В. І. Ткаченка та ін.); проблеми кримінальної відповідальності за різні види злочинів (М. К. Горі, А. Н. Ігнатова, Б. О. Курінова, М. Д. Лисова, Л. О. Прохорова та ін.); обставини, які обтяжують покарання (С. А. Велієва, І. І. Карпеца, Л. Л. Круглікова, Н. Ф. Кузнецової, Б. О. Курінова, О. О. Мяснікова та ін.).

Безпосередньо обставинам, які пом'якшують покарання, присвячені праці А. Ю. Буланова, Л. О. Долинеко, А. Т. Іванової, П. П. Серкова, М. Г. Ушакової, Г. І. Чечеля. Значна увага обставинам, які пом'якшують покарання приділяється, також у підручниках Загальної частини Кримінального права, а також в наукових та науково-практичних коментарях до Кримінального кодексу. Проте, незважаючи на такі широкі дослідження, у науці кримінального права не вироблено єдиної концепції щодо поняття та значення обставин, які пом'якшують покарання.

Мета і завдання дослідження. У межах нашого дослідження є необхідним з'ясування правової природи, змісту та значення обставин, які пом'якшують покарання, але не зазначені як такі в ч. 1 ст. 66 КК України.

Завданнями нашого дослідження виступають: 1) дослідження інституту пом'якшуючих покарання обставин у його розвитку; 2) аналіз практики кримінального судочинства з метою виявити типові, найбільш розповсюджені обставини, яким суди у výroках надавали значення пом'якшуючих; 3) напрацювання науково обґрунтованих пропозицій з метою подолання суперечностей та розбіжностей у тлумаченні та застосуванні Кримінального кодексу України.

Виклад основного матеріалу і обґрунтування результатів дослідження. У судовій практиці найбільш розповсюдженою обставиною, яка пом'якшує покарання, що не передбачена ч. 1 ст. 66 КК України, але враховується як така на підставі ч. 2 ст. 66 КК України, є вчинення винним злочину вперше. У постанові Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2003 року «Про практику призначення судами кримінального покарання» судам дано роз'яснення, відповідно до якого особам, які вперше вчинили злочини, доцільно призначати менш суворе покарання.

Ми підтримуємо думку вчених та практиків, щодо того, що саме по собі вчинення винним злочину вперше не може бути враховано ні як обставина, яка пом'якшує покарання, ні як одна із позитивних характеристик особи винного. Адже вчинення винним злочину вперше, зазначається ними, є не винятком із правила, а скоріш правилом, винятком з якого, обтяжуючим покарання, є вчинення злочину повторно або рецидив злочинів. Вчинення злочину особою повторно та рецидив злочинів визнається обставиною, яка обтяжує покарання, і сам лише факт відсутності цієї обставини, яка обтяжує покарання, не можна розглядати як обставину, яка пом'якшує покарання. Врахування вчинення винним злочину вперше як обставини, яка пом'якшує покарання, у кожному випадку було б нічим не виправданою індульгенцією всім тим, хто встав на злочинний шлях. Крім того, у багатьох випадках, вчинення злочину повторно або рецидив злочину виступає кваліфікуючою ознакою складу злочину з обтяжуючими обставинами, а відповідно, вчинення винним злочину вперше в цих випадках є ознакою основного складу злочину і вже враховано при конструюванні санкції, а тому враховувати цю обставину ще раз при призначенні покарання не можна. Таким чином, вчинення винним злочину вперше не може бути враховано при призначенні покарання ні як обставина, яка пом'якшує покарання, ні для характеристики особи винного.

Досить часто суди, на підставі ч. 2 ст. 66 КК України, в якості обставини, яка пом'якшує покарання, враховують позитивну характеристику винного у вчиненні злочину за місцем проживання, роботи, навчання.

У кримінально-правовій літературі зміст позитивної характеристики винного у вчиненні злочину розуміють як сукупність певних позитивних даних про особу, і, зокрема, сумлінне ставлення до виконання своїх трудових обов'язків, позитивна поведінка у побуті, дотримання правил співжиття, участь особи у суспільному житті [4, с. 172]. Проте на практиці суди часто враховують позитивну

характеристику винного у вчиненні злочину лише за місцем роботи (навчання) або лише за місцем проживання. Однак часто гарний, дисциплінований працівник може бути тираном у сім'ї, пиячити або не дотримуватися загальних правил співжиття у багатоквартирному будинку, влаштовувати сварки із сусідами тощо. Так само добропорядний сім'янин може бути недисциплінованим працівником, недобросовісно ставитися до виконання своїх службових обов'язків [9, с. 108].

На нашу думку, виходячи з того, що позитивна характеристика винного у вчиненні злочину – це сукупність даних, які позитивно характеризують особу, яка вчинила злочин у суспільстві, тобто є однією із властивостей людини, які визначають її соціальну сутність, то вказана обставина включається у поняття «особа винного», а тому не може враховуватися як обставина, яка пом'якшує покарання. Про це також зазначено у постанові Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2003 року «Про практику призначення судами кримінального покарання», згідно з п. 3 якої суд, досліджуючи дані про особу підсудного, повинен з'ясувати його поведінку до вчинення злочину як у побуті, так і за місцем роботи чи навчання [10, с. 17].

Як обставина, яка пом'якшує покарання, на підставі ч. 2 ст. 66 КК України у судовій практиці часто визнається молодий вік винного у вчиненні злочину, що межує з неповнолітнім (18-21 рік).

Процес формування свідомості, інтелектуального розвитку людини, – це процес поступовий і тривалий, і не можна розуміти спрощено, що з настанням повноліття різко змінюються психологічні особливості особи. В осіб молодого віку ще не повністю виробилося вміння правильно оцінювати ті чи інші явища, вчинки, нестійкою є «система стримувань», антисуспільні погляди та звички ще не глибокі.

У судовій практиці обставиною, яка пом'якшує покарання, визнаються ще одні вікові особливості особи, а саме вчинення злочину особою похилого віку. Громадянами похилого віку, згідно з Законом України «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні» від 16 грудня 1993 року, визнаються чоловіки у віці 60 та жінки у віці 55 років і старші, а також особи, яким до досягнення загального пенсійного віку залишилося не більше півтора року [7, с. 138].

Визнання похилого віку винного у вчиненні злочину обставиною, яка пом'якшує покарання, у літературі пояснюється тим, що в інтелектуальній та емоційній сфері цих осіб відбуваються певні зміни, які можуть знижувати здатність особи до самоконтролю та сприяти вчиненню ними суспільно-небезпечних діянь. Це відповідно знижує здатність цих осіб усвідомлювати значення своїх дій та керувати ними. Однак, враховуючи те, що вік особи є її невід'ємною властивістю, то молодий або похилий вік винного у вчиненні злочину, на нашу думку, може бути враховано при призначенні покарання лише в рамках особи винного. При цьому слід враховувати не сам по собі факт досягнення особою відповідного віку, а вказані вище вікові особливості, які проявляються у психіці особи, і відповідно, впливають на вчинення нею злочину. Тому у вирокі, при характеристиці особи винного, доцільно не просто посилатися на молодий або похилий вік винного у вчиненні злочину, а зазначати, яке він має у цьому випадку кримінально-правове значення.

Однією із обставин, які пом'якшують покарання, на підставі ч. 2 ст. 66 КК України, суди визнають хворобливий стан винного у вчиненні злочину. У кримінально-правовій літературі визнання хворобливого стану винного обставиною, яка пом'якшує покарання, пояснюється, зокрема, тим, що певні соматичні захворювання знижують ясність уявлення про навколишню дійсність, особа позбавлена того ступеня уважності та обачливості, якими володіє фізично здорова людина. Особливо це стосується вчинення у такому стані злочинів з необережності (автотранспортних, проти безпеки виробництва). Хворобливий стан робить людину дратівливою і легко збуджуваною; тяжка хвороба може сприяти розвитку егоїзму, відчуженості, і це, звичайно, може здійснювати вплив на особу при вчиненні злочину. Крім того, визнання хворобливого стану винного обставиною, яка пом'якшує покарання, пов'язується у літературі із принципами доцільності призначеного покарання та гуманізму. На необхідність з'ясування стану здоров'я при дослідженні даних про особу винного вказує також Пленум Верховного Суду України у п. 3 постанови від 24 жовтня 2003 року «Про практику призначення судами кримінального покарання» [10, с. 18].

На нашу думку, оскільки стан здоров'я особи є її властивістю, то, відповідно, хворобливий стан винного може бути враховано при призначенні покарання лише в рамках особи винного. При цьому хворобливий стан винного буде мати кримінально-правове значення, якщо відповідні фізіологічні зміни знизили її обережність, обачність, опірність негативній ситуації, що виникла, і саме ці чинники вплинули на вчинення нею злочину.

При вирішенні цього питання суд враховує тяжкість вчиненого злочину, характер захворювання, особу засудженого та інші обставини справи. Якщо суд не визнає за можливе застосування цього положення, він може врахувати тяжку хворобу особи при призначенні покарання.

Досить часто суди, на підставі ч. 2 ст. 66 КК України, обставиною, яка пом'якшує покарання, визнають наявність на утриманні винного у вчиненні злочину малолітньої або неповнолітньої дитини чи інших непрацездатних осіб (дружини, чоловіка, батьків тощо).

В кримінально-правовій літературі наявність на утриманні винного дитини або іншої непрацездатної особи розуміється як надання винним відповідним особам матеріального забезпечення, яке є основним джерелом існування для них. Крім того, наявність на утриманні винного дитини означає, що особа бере безпосередню участь у її вихованні, догляді та здійсненні щодо неї інших батьківських обов'язків [11, с. 78].

Можливість врахування такої обставини при призначенні покарання в літературі обґрунтовується принципом гуманізму в кримінальному праві.

У постанові Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2003 року «Про практику призначення судами кримінального покарання» закріплено, що суд повинен з'ясовувати таку обставину, як склад сім'ї винного (наявність на утриманні дітей та осіб похилого віку) при дослідженні даних про особу підсудного [10, с. 19].

На нашу думку, наявність на утриманні винного дитини або іншої непрацездатної особи не може бути визнано при призначенні покарання ні обставиною, яка пом'якшує покарання, ні даними про особу винного, але повинно враховуватися як показник позитивної характеристики винного у побуті.

У п. 1 ч. 1 ст. 40 КК України 1960 року було закріплено таку обставину, що пом'якшує відповідальність, як відвернення винним шкідливих наслідків вчиненого злочину. У законодавчому переліку обставин, які пом'якшують покарання, встановленому КК України 2001 року, ця обставина не передбачена. Проте вона враховується у судовій практиці на підставі ч. 2 ст. 66 КК України.

У кримінально-правовій літературі відвернення винним у вчиненні злочину шкідливих наслідків вчиненого злочину розуміється як втручання винним своїми активними діями у розвиток подій з метою не допустити настання тяжких наслідків злочину [5, с. 84]. При цьому відзначається, що винним вже скоєно склад злочину, а потім він вчиняє дії, спрямовані на попередження шкоди, яка ще не настала (у злочинах з формальним складом, де наслідки злочину не є ознакою складу злочину), або вживає заходів по відверненню більш тяжкої шкоди. Отже, відвернення шкідливих наслідків вчиненого злочину є можливим при вчиненні не будь-якого злочину. Така можливість виникає, зокрема, тоді, коли вчинений закінчений злочин створює можливість настання шкідливих наслідків. Відвернення винним шкідливих наслідків вчиненого злочину можливе як власними силами суб'єкта, так і силами або за допомогою третіх осіб, але обов'язково за ініціативою винного.

Виключення із законодавчого переліку обставин, які пом'якшують покарання, такої обставини, як відвернення винним шкідливих наслідків вчиненого злочину у кримінально-правовій літературі пояснюється тим, що такі дії винного викликані моральними спонуканнями, а саме щирим каяттям особи. Тому дії по відверненню шкідливих наслідків вчиненого злочину входять у зміст такої обставини, яка пом'якшує покарання, як щире каяття винного. Проте, відвернення винним шкідливих наслідків вчиненого злочину може бути зумовлене різними мотивами, а не лише щирим каяттям особи. До вчинення відповідних дій винного також може спонукати страх перед покаранням, жаль до потерпілого, переконання з боку інших осіб тощо. Однак, яким би мотивом не керувався винний, це не зменшує кримінально-правового значення цієї обставини, а тому, на нашу думку, «відвернення винним шкідливих наслідків вчиненого злочину» доцільно закріпити у ч. 1 ст. 66 КК України як таку обставину, яка пом'якшує покарання.

Досить часто суди при призначенні покарання як обставину, яка пом'якшує покарання, враховують визнання особою своєї вини у вчиненні злочину.

Особа, яка визнала свою вину у вчиненні злочину, заслуговує поблагливого ставлення до себе, що, відповідно, може вплинути на покарання у бік його пом'якшення, лише якщо винна особа, щиро розкаюючись у злочині, викладає всі обставини вчиненого, або тоді, коли, хоча і без каяття, повне визнання нею своєї вини сприяло встановленню істини по справі (тобто розкриттю злочину). Якщо ж особа визнає вину лише під тиском беззаперечних доказів, то це свідчить про небажання визнати вину добровільно, а часткове визнання особою своєї вини у будь-якому випадку свідчить про бажання уникнути відповідальності [9, с. 113]. Однак визнання особою своєї вини у вчиненні злочину не може враховуватися як самостійна обставина, яка пом'якшує покарання, оскільки є складовою частиною таких обставин, як щире каяття або активне сприяння розкриттю злочину, і тому може враховуватися при призначенні покарання лише як ознака відповідних обставин, які пом'якшують покарання.

Тому вважаємо, що визнання особою своєї вини у вчиненні злочину не повинно визнаватися обставиною, яка пом'якшує покарання, на підставі ч. 2 ст. 66 КК України, оскільки є складовою частиною таких обставин, як щире каяття та активне сприяння розкриттю злочину.

Висновки. Проведене дослідження показало, що більшість обставин, які найчастіше враховуються судами при призначенні покарання як такі, що пом'якшують покарання, з різних підстав

не можуть визнаватися такими. Частина цих обставин стосується особи винного (позитивна характеристика винного у вчиненні злочину, молодий або похилий вік винного у вчиненні злочину, хворобливий стан винного у вчиненні злочину, наявність у винного державних нагород, звання ветерана праці, участь у бойових діях), частина – до ступеня тяжкості вчиненого злочину (від вчинення злочину тяжкі наслідки не настали, істотних збитків не завдано). Деякі обставини за своєю природою взагалі не можуть враховуватися при призначенні покарання (вчинення винним злочину вперше, наявність на утриманні винного у вчиненні злочину дитини або іншої непрацездатної особи, потерпілим від злочину є член сім'ї винного чи інша близька людина). Разом з тим, суди при визнанні тієї чи іншої обставини такою, що пом'якшує покарання, нічим не обмежені і у вирокі не мотивують своє рішення.

Тому, наявність невичерпного переліку обставин, які пом'якшують покарання, на нашу думку, порушує принципи рівності усіх осіб перед законом, єдності судової практики, гуманізму та справедливості.

Джерела та література

1. Анашкин Г. Обстоятельства, смягчающие и отягчающие ответственность / Г. Анашкин // Советская юстиция. – 1980. – № 16. – С. 22–24.
2. Бабаев М. М. Индивидуализация наказания несовершеннолетних / М. М. Бабаев. – М.: Юрид. лит., 1968. – 120 с.
3. Баулин Ю. В. Основания, исключющие преступность деяния / Ю. В. Баулин. – Харьков: Основа, 1991. – 359 с.
4. Буланов А. Ю. Роль смягчающих обстоятельств при квалификации преступлений и назначении наказания / А. Ю. Буланов. – М.: Камерон, 2005. – 272 с.
5. Долиненко Л. А. Смягчающие обстоятельства по действующему уголовному праву и в судебной практике: учебное пособие / Л. А. Долиненко. – Иркутск: Изд-во Иркутск. ун-та, 1980. – 81 с.
6. Житний О. О. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук / О. О. Житний. – Х., 2003. – 20 с.
7. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / відп. ред. Кондратьєв Ю. А. – К.: Правові джерела, 2002. – 432 с.
8. Кримінальний кодекс України: науково-практичний коментар / За заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – К.: Ін Юре, 2003. – 1193 с.
9. Полтавець В. В. Деякі питання врахування судом ступеня тяжкості вчиненого злочину при призначенні покарання / В. В. Полтавець // Науковий вісник Львівського юридичного інституту. Серія юридична. Збірник. – Вип. 1. – 2005. – С. 101–114.
10. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2003 року «Про практику призначення судами кримінального покарання» // Вісник Верховного Суду України. – 2003. – № 6 (40). – С. 14–20.
11. Чечель Г. И. Смягчающие ответственность обстоятельства и их значение в индивидуализации наказания / Г. И. Чечель. – Саратов: Изд-во Сарат. ун-та, 1978. – 166 с.

Чупринский Б. Особенности применения обстоятельств, которые смягчают наказания, не указанных в части первой ст. 66 Уголовного кодекса Украины. В статье исследуются особенности применения обстоятельств, которые смягчают наказание, но не отмечены в части первой ст.66 КК Украины. Анализируются взгляды ведущих ученых на проблему, исследуется правовая природа этих обстоятельств, понятие, значение, классификация, содержание, возможность и правомерность учитывания судами указанных обстоятельств при назначении наказания, а также целесообразность закрепления неисчерпаемого перечня обстоятельств, которые смягчают наказание в КК Украины. Сделан вывод, что большинство обстоятельств, которые чаще всего учитываются судами при назначении наказания, по мнению автора, не должны признаваться смягчающими. Автор считает, что наличие неисчерпаемого перечня обстоятельств, смягчающих наказание, нарушает принципы равенства всех лиц перед законом, единства судебной практики, гуманизма и справедливости.

Ключевые слова: уголовная ответственность, наказание, обстоятельства, которые смягчают наказание.

Chuprinsky B. Features of Application of Circumstances, which Mitigate Punishments, which are not Specified in Part One of art. 66 of the Criminal Code of Ukraine. It is investigated in this article the features of application of circumstances which mitigate punishments, but they are not marked out in part one of article 66 of the Criminal Code of Ukraine. Here are analyzed views of great scientists on that problem, the legal nature of these circumstances is researched, concept, value, classification, content, opportunity and legitimacy of application by courts of the specified circumstances in case of purpose of punishment, and also feasibility of fixing of the inexhaustible list of circumstances which mitigate punishment in the Criminal Code of Ukraine are also explored. According to the author's point of view, the majority of circumstances, which are most often considered by courts in case of purpose of punishment, should not be recognized like mitigated. The author considers that availability of the inexhaustible list of the circumstances, which mitigate punishment, breaks the principles of equality of all persons before the law, unities of court practice, humanity and justice.

Key words: criminal liability, punishment, circumstances, which mitigate punishment.